

A népességnövekedés kérdőjelei

Gondolatok a könyvtárban

Nem tévednek a szakemberek, politikusok, akik az emberiség ún. *globális problémáit* helyezik előtérbe. Köztudott, az emberiség eddigi története folyamán először kerül szembe olyan problémákkal, amelyek nem korlátozhatók regionális egységekre. A népesség és az ipari termelés gyors növekedése következtében lényeges változások történtek (még inkább történni fognak!) az emberiség létfeltételeit biztosító környezeti egyensúlyban. Az ökológiai egyensúly bizonytalanságai földgolyónk minden lakóját érintik. Az egyik legnagyobb fenyegető veszély a fejlett és a fejlődő országok között keletkezett egyenlőtlenségekben rejlik. Észak-Amerika és Európa — például — a világ népességének 19,2 százalékával a világ jövedelmeinek 61,8 százalékát birtokolja, ezzel szemben Ázsia a népesség 52,7 százalékával a jövedelmeknek csak 10,7 százalékát kapja. A világhelyzetet az súlyosbítja, hogy a fejlett országok jövedelme gyorsabban emelkedik, mint a fejlődőké, ugyanakkor a világ népessége Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában robbanásszerűen növekedik.

Földünk lakossága az egymilliárdot több ezer év folyamán, a XIX. század húszas éveiben érte el, a kétmilliárdot az ezt követő 110 év alatt, de a harmadik milliárdhoz csak harminc év kellett. Ahhoz, hogy elérje a jelenlegi 4,3 milliárdot, mindössze 15 évre volt szükség. A demográfusok szerint 2000-ben a világ lakossága legalább hatmilliárd lesz.

A népességi helyzet másik jellemzője a kontinensek közötti egyenlőtlenségek növekedése. A XX. század első két harmadában a világ népessége a kétszeresére szaporodott, Afrikáé viszont csaknem háromszorosára, Latin-Amerikáé három és félszeresére. Újabb adatok szerint a népességrobbanás epicentruma Latin-Amerikából az afrikai-ázsiai országokba tevődött át. A növekedést a születések számának emelkedése mellett a halálozások csökkenése is befolyásolja. Még Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában is sikerült a halálozási arányszámot, elsősorban a gyermekhalandóságot, lényegesen csökkenteni. Mindez a biológiai tudományok és az egészségügy fejlődésének köszönhető.

A népességnövekedésnek van biológiai paradoxonja is. A fejlődő országokban még a mindennapi kenyér megszerzése is problémát jelent, a gyengék, betegek meghalnak, a természetes szelekció érvényesül. Ezzel szemben a gazdag országokban a természetellenes szelekció fokozatosan kiszorítja a természetet: a fogamzásgátlás és más módszerek alkalmazásával a leendő népesség jelentős része elpusztul, mielőtt a világra jönne. De növekszik a kóros génekkel születők száma, mert a kényelemre berendezkedő szülők mindent elkövetnek azért a magzatért, akit akarnak. Ahogy a szakemberek mondják, már a méhen belüli időszakban megkezdődik a küzdelem a természetes kiválasztódás érvényesülése ellen: „A fejlődési tendenciákat figyelembe véve igen valószínűnek látszik, hogy a különbségek belátható időn belül sok helyütt kiegyenlítődnek, és a természetes szelekció helyébe sok esetben a természetellenes szelekció lép. Ez ugyanis az életkörülmények javulásával szükségszerűen jelentkezik az elsődleges szükségletek kielégítése után.” (Csaba György—Vörös László: *Ma és holnap*. Bp., 1975. 16—17.)

A népesség növekedése nem állandó tendencia. Európában a XIX. század második felére (még inkább végére) a gyors növekedés lelassult. Az ipari fejlődés, a proletarizálódás és a városiasodás új magatartást alakított ki. Az agrártársadalmakra jellemző sokgyermekes családmodell elvesztette vonzóerejét, a jobb életkörülmények nem ösztönzik sokgyermekes család alapítását. De megjelenik az előbb említett biológiai paradoxon, fokozódik a természetellenes kiválasztódás: a kisebb család a minőségileg gyengébb gyermek felnevelését segíti elő.

Napjainkban a fejlődő országokban megkezdődött az agrárgazdálkodásról az ipari gazdálkodásra való áttérés. De továbbra is megőrződött az agrártársadalomra jellemző népességreprodukció. Kérdés, hogy a hagyományos család típus meddig tud ellenállni, a nagy szaporulat mellett állandósítani lehet-e az életszint emelkedését. Hogyan oldódik meg a „harmadik világ” országainak élelmezése?

A világ népességének problémáival foglalkozik Semlyén István könyve (*Hétmilliárd lélek*. Buk., 1980). Az előbb leírtak és a könyv olvasása közben gondolkoztam el azon, merre is tart az emberiség gyarapodása. A szerző bevezetőjében a Janus-arcú problémák szerény figyelőjének nevezi magát: „Mindössze — írja — arra érez magában erőt, hogy kísérletet tegyen a világ és ezen belül az európai és hazai népesedési valóság pillanatnyi tárgyi helyzetének felvázolására, és ennek érdekében ne pusztán számadatokat soroljon fel és vessen össze, hanem a közeli és távolabbi múltba visszatekintve s a jövő lassan kibontakozó láthatárát vizsgálva párhuzamokat vonjon, összefüggéseket keressen, objektív helyzetjelentést igyekezzék adni.” (7.) Semlyén István jóval többet nyújt a tárgyilagos helyzetjelentésnél. Legfőbb érdeme, hogy az ismeretközlést, a tájékoztatást összhangba tudja hozni a problémák megfogalmazásával. A könyvtárnyi irodalomtól, melyet a népesedési problémáról írtak, a legsikerültebb tanulmányok, könyvek gondolkodásra, a kérdések fölötti töprengésre készítetik az olvasót. Semlyén István könyve ezek közé tartozik. Tudományos tárgyilagosságára jellemző, hogy jöttányit sem enged az annyira elterjedt prognóziskészítés csábításainak. Aki szakismereteket akar szerezni, azokat is megtalálja; az *Omega pont vagy lassuló gyarapodás?* című fejezetben például megismerheti a logisztikai görbéket, a kohorsz módszert, elméleti modellek készítését.

Semlyén István összefoglaló és ugyanakkor problémákat láttató könyvét a sorozat — *Korunk könyvek* — egyik legsikerültebb darabjának tartom. Csak elismeréssel szólhatok a szerző munkájáról és a sorozat szerkesztőiről, mert ilyen és ehhez hasonló könyvekből és tanulmányokból érthetjük meg helyzetünket a világban. Mondhatnám úgy is, hogy a jelen körülményei között a globális, az egész emberiséget foglalkoztató problémák ismerete nélkül csak fogyatékos helyzetképet alkothatunk önmagunkról. Semlyén István könyvében a népességnövekedés sokrétű és bonyolult problematikáját nem elvontan elemzi, hanem a mi gondjaink és problémáink nézőpontjából.

A fejlett európai országok többségében évek óta harc folyik a család méreteinek további csökkenése és a lakosság elöregedése ellen. Az NSZK lakossága a mai 62 millióról az ezredfordulóig 57,7 millióra apadhat. Hasonló a helyzet Angliában, Ausztriában, Svédországban, az NDK-ban és nem sokkal jobb Magyarországon, Belgiumban. Ezekben az országokban az egy nőre jutó gyermekszám kettő alatt van; hosszabb távon nem pótolja a mostani népességállományt.

Semlyén István foglalkozik könyvében Románia népességének alakulásával. Érdemes adatai közül a legjellemzőbbeket kiragadni. Az egyesült román fejedelemségekben, a háborús veszteségek és az ismételt visszatérő kolerajárványok ellenére, a lakosság száma 1859—1912 között — fél évszázad alatt! — közel kétszeresére emelkedett. Erdély, valamint a Partium és a Bánság magyar, román, német és más nemzetiségű népessége jóval lassabban szaporodott: az ipari forradalommal járó népességrobbanás itt elmaradt, a halálzási arány csökkenésével párhuzamosan a születések száma is apadni kezdett.

A nálunk végzett két utóbbi népszámlálás között eltelt 11 év alatt az ország népe közel 2,5 millió fővel gyarapodott, ami 1,1 százalékos átlagos növekedés. Eszerint Románia a népességyarapodást illetően Európában az emelkedő országok közé tartozik. Érdekes, hogy az ország három leghazább megyéje Vaslui, Iasi és Botoşani. A történelmi országrészek között Moldva népessége a leghazább. Feltűnően alacsony a születések száma Arad, Temesvár és Krassó-Szörény megyében.

A Romániában élő nemzetiségek számának gyarapodása lassú. Az 1977. évi népszámlálás előzetes adatai szerint a romániai nemzetiségek száma 2 557 695 lélek, az ország lakosságának 11,9 százaléka. A magyarság lélekszáma 11 esztendő alatt mindössze 87 000 fővel nőtt, viszonyszámokkal kifejezve az ország 12,9 százalékos gyarapodásával szemben a magyar nemzetiség gyarapodása csak 5,4 százalékos volt. Semlyén István számításai szerint a 11 év alatt „a magyar nemzetiségű családokban világra hozott újszülöttek hozzávetőleges száma ezek szerint 336 000 volt, ami a két népszámlálás végeredményének közeparányosához viszonyítva 18,36 ezreléknek felel meg, szemben az országos 20,8 ezrelékes, az erdélyi 20,3 ezrelékes és a körösvidéki-máramarosi 19,5 ezrelékes átlaggal”. (203.) Csak Hargita és Kovászna népessége gyarapodott a várakozásoknak megfelelően. Hargita népessége 15,7 százalékkal, az országos átlagot 2,8 százalékkal meghaladó arányban nőtt, Ko-

vászna megyében a gyarapodás 12,6 százalék volt, ami nagyjából megfelel az országos átlagnak. Hargita és Kovászna megye magyar lakossága a romániai magyarságnak csak 25,4 százaléka. A lemaradás az ország többi megyéjében nagyobb.

Semlyén István megkísérli a lemaradás okainak összefoglalását. Az okokról átfogó képet nem tud nyújtani, mert e területen módszeres, interdiszciplináris kutatómunkára volna még szükség. A lemaradás magyarázatát — szerinte — „a magyar nemzetiség [...] termékenységéi magatartásában kell keresnünk“ (202), továbbá az interetnikus házasságokban, valamint a városiasodással együtt járó életmódváltozásban és a hagyományok megváltozásában. Figyelemreméltó adat: a nemzetiségi város—faluk arány 52,8—47,2, a városokban és a peremközségekben élő magyarok száma meghaladja a 900 000 főt.

Általános tapasztalat, hogy a termékenység rendszerint akkor kezd csökkenni, amikor a népesség 60-70 százaléka városlakó lesz, s a férfi munkaerő mintegy négyötöde nem a mezőgazdaságban dolgozik. A romániai magyarság, és a többi nemzetiség is, e felé tart.

Ezek a magyarázatok, tapasztalatok nem adnak a népesség lassú növekedésére kielégítő választ. Semlyén István is ezért sürgeti a rendszeres kutatómunka megindítását. A nemzetiségi népesség kutatásában a gazdasági-társadalmi tényezők mellett megkülönböztetett figyelemben kell részesíteni a társadalomlélektani tényezőket.

Vitathatatlan tény, hogy az emberiség majdnem egyharmada — számításaim szerint több mint egymillárd ember — nemzetiségi közösségként él a földgolyó különböző országaiban. A népességrobbanás nem esik egybe a nemzetiségek, etnikai csoportok szükségszerű beolvadásával a nagyobb egységet jelentő nemzetekbe. A csökkenő vagy a stagnáló lélekszám nem elkerülhetetlen velejárója a nemzeti és a nemzetiségi együttélésnek. Az észak-amerikai néger kisebbség gyorsabban szaporodik a fehér bőrű többségnél, a jugoszláviai albánok száma gyorsabban nő, mint a szerbeké, horvátoké, szlovéneké; a Szovjetunió ázsiai köztársaságaiban élő kirgiz, üzbec, tadzsik, türkmén nők kétszer olyan termékenyek, mint az orosz asszonyok. Ez utóbbi helyzetkép nem szorítkozik kizárólag a Szovjetunió köztársaságaira: a világ más területein is kimutatható ilyen tendencia. Hasonló szaporulat figyelhető meg az életmódban és a kultúrában a türkménekhez legközelebb álló kurdoknál is. A kanadai franciák az angoloknál és a többi kanadai nemzetiségnél magasabb népszaporulatukkal tudták erősíteni befolyásukat. A népességcsökkenés tehát nem elkerülhetetlen velejárója a nemzetiségként létezésnek.

A felsorolt példák különböző életmódú és kultúrájú népekről tudósítanak. Alapos elemzésre szorulnak mindegyik nemzet életmódjának és társadalmi körülményeinek összetevői.

A népesség világméretű növekedésével összefüggésben felvetődik a nemzeti és nemzetiségi integráció stabilitásának bonyolult kérdéskomplexuma. Elsősorban azért, mert megfigyelhető, adatokkal bizonyítható (a nemzetiségek számbeli gyarapodása), hogy az etnikailag sokszínű világ konszolidációja felé haladunk. Annál is inkább, mert a számbeli gyarapodás egyben a nemzetiségek stabilizálódását is jelenti.

A Föld életképes etnikai-társadalmi szervezetei (európai fogalmaink szerint: nemzetiségei) 85-90 százalékban endogám jellegűek. A nemzetiségi népesség állandóságára vonatkozóan szükséges J. V. Bromlej számításait idézni: „Hogy az etnosra nézve milyen következményekkel jár a 10-15%-nyi vegyes házasság, az mindennek előtt attól függ, hogy az ilyen házasságból származó gyermekeknek mekkora hányada vallja majd magát az illető etnoszhoz tartozónak. Még ha feltételezzük is, hogy 10%-nyi vegyes házasságból származó valamennyi gyermek a másik etnosz közösségébe fog tartozni, az utódok egyszerű újratermelődése során is 5-6 nemzedékre, tehát legalább 100-150 évre van szükség ahhoz, hogy az adott etnosz lélekszáma felére csökkenjen. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy amennyiben a vegyes házasságokból született gyermekek 50%-a megőrzi az adott etnoszhoz való tartozását, akkor az utódok egyszerű újratermelődése során ezek a házasságok nem mutatkoznak meg az illető etnosz lélekszámán.“ (*Etnosz és néprajz*. Bp., 1976. 149.) Bromlej számításai olyan esetekre vonatkoznak, amikor a természetes beolvadás érvényesül. Az erőszakos asszimiláció révén, főleg antidemokratikus politikai rendszerekben, nemcsak az utódok hovatartozását szabják meg, hanem a felnőtt lakossággal is lelket cseréltetnek, egyrészt azzal, hogy az előrejutást, az érvényesülést, a kívánt státus megszerzését etnikai hovatartozáshoz kötik, másrészt erőszak alkalmazásával népességet toboroznak a „különbnek“ kijelentett nemzetnek, nem ismerik el a kollektív nemzetiségi jogokat, az intézmények, szervezetek működésének szükségességét és jogosságát.

A modern ipari társadalomban, amely felé a „harmadik világ“ országai is tartanak, az intézmények közül a legfontosabb stabilizáló tényező az anyanyelvű iskola. Az amerikai szociológusok megfigyeléseinek sokasága bizonyítja, hogy az amerikai életstílus elfogadtatása a fiatalokat minduntalan arra sarkallja, hogy eltávolodjanak az etnikailag homogén család szokásokban, hagyományokban, kultúrában gyökerező kötelékeitől. A család és az iskola a legfontosabb továbbítója a kultúra etnikai értékeinek és információinak. Mintegy összefoglalóul, figyelmünket a világ sokszínűségének várható jövőjére összpontosítva, megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségi közösségek csak olyan társadalmakban képesek létük megőrzésére és megszilárdítására, ahol a beolvadást erőltető beavatkozás korlátozott, de leginkább ott, ahol egyáltalán nem kerül rá sor.

A világ és az emberiség globális problémáit illetően a társadalmi haladást alapjaiban veszélyeztető jelenségekre kell elsősorban figyelni. Ezek a problémák külön-külön, de még együtt sem — így a népességnövekedés sem — oldhatók meg. Gondolok az emberiséget veszélyeztető világkonfliktusokra, az ésszerű alternatívákat zárójelbe tevő ideológiák uralmára, az egyetemes emberi értékektől és érdekektől való tudatos eltávolodásra, a szavak uralmára az emberek és a dolgok fölött, mindazokra az álértékrendszerekre, amelyeket a kényszer, a szervezett meggyőzés fogadtat el a „megváltoztathatatlan fejlődés“ nevében. Ezért történhet meg a tudomány és a technika századában, hogy nemzetek, nemzetiségek, népcsoportok létezését vonják kétségbe nyíltan vagy rejtetten, mondván, hogy a nagyobb egységbe asszimilálódás pozitív folyamat. Végső soron az általunk tárgyalt etnikai sokszínűség konszolidációját tagadják.

A szellemi, erkölcsi, világnézeti megújulás tarthatja nyitva az emberiség alternatíváit és a globális problémák megoldását. A kultúra „abban segíti az embert, hogy meghaladja mindenkori valóságának létező diszkordanciáit“ (Claude Lévi-Strauss). E diszkordanciák egyike a bürokratikus, jezsuita jellegű, türelmetlen teologikus szellem. Marx írta: „A bürokraták államjezsuiták és államteológusok.“ A tudományos-műszaki forradalom világméretű kiteljesítése, a globális problémák megoldása elválaszthatatlan az olyan morális-humán központi kultúrától, amely — reméljük — képes a diszkordanciák megszüntetésére, és a társadalomvezetés olyan új rendszerét hozza létre, amely a legmesszebbmenően türelmes a különböző értékrendszerek és a nemzetiségi sokszínűség iránt.

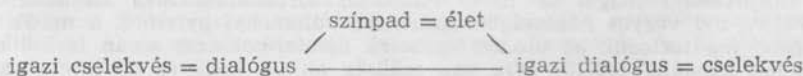
Fábián Ernő

Nyilvánvalóságok

Bevezetés

„...az igazi cselekvés a színpadon a dialógus, az igazi dialógus az életben a cselekvés.“ (Huszár Sándor: *Színház [majdnem] az egész világ*)

Csak a fokozottabb szemléletesség kedvéért rajzoljuk ide emez aforizma zárt és kihívóan tökéletes képletét:

Amint látjuk, a megfelelések annyira pontosak, hogy már maga ez az egyetlen mondat igazolja a címet, amely Shakespeare-től (és nem „Segszpir“-tól) vététtét át. Cím igazolja aforizmát, aforizma igazolja címet — egyremegy: as you like it. Huszár Sándor azonban még apró engedményt is tesz, ami a „(majdnem)“ betoldásban jut érvényre. Mielőtt ezt a „(majdnem)“-et vennők kissé szemügyre, a képlet adta egyéb megfelelésekről kell szólanunk, ugyanis a „(majdnem)“-nél kezdődne egy egészen másfajta regény; számunkra azonban csak az a kettő létezik, amit Huszár megírt. Avagy valóban két regény-e? Mert a fent idézett aforizmából következik Huszár szerkesztési módszere, amely a „teljes nyilvánvalóság“ jegyében fogant. A módszer egyöntetűségéből pedig további következmények adódnak. Hogy

1. a két regény — *Így láttam a trapézról*. Buk., 1979.; *Színház (majdnem) az egész világ*. Buk., 1980. — végül is egyetlenegy: egyik a másiknak a folytatása, vagy éppen fordítva. Így is elcímezhetnők őket: I. Világ az egész színház, II. Színház az egész világ. 2. A második regény vége — mint azt később meglátjuk — hangvételében, hangulatában azonos az első regény kezdeteivel, olyannyira, hogy ha emez első nem kezdődne kifejezetten a gyermekkorral, akkor az olvasó azt is hihetné, hogy „a hátulsó megy elől”. És: 3. mint azt megint csak később fogjuk kifejteni, a szerző számára „történelmi pillanatok” számító két „reznációs pontja” eme két regénynek elhozza a főszereplő angvallá átlényegülését, csak hogy a két könyvben más-más előjellel. De térjünk vissza első asszertációinkhoz s ahhoz a következményéhez, hogy e két-egy könyvben minden a nyilvánvalóság jegyében kelt, s innen szerző és szereplő gyakori meghasonlása világgal, irodalommal, önmagával. Ahelyett, hogy a kritikus bizonyítana, bizonyítsa a tételt maga a szerző, hisz ő állította föl. Az idézeteket pedig nem esetlegesen ragadtuk ki, de nem is a kimerítő teljesség igényével, bár e tétel helyességének igazolására ugyancsak vissza fogunk élni az idézetek használatával, s lévén hogy e pillanattól a két könyvet egyként fogjuk kezelni, az idézetek helyének föltüntetését a továbbiakban mellőzzük.

„— Ezért nem tudok írni! — szólalt fel ekkor a Diri. — Pedig bevallom, próbáltam. De a dolgok túl nyilvánvalóak. Nem tudom feltenni a csörgöspikát, nem tudok feltárni, s így nyilván megfejtteni sem titkokat. Manapság nincsenek titkok. Nevetségesnek érzem magam, mikor holmi jöttment sztorikkal szórakoztatom a közönséget. Nevetségesen naivnak, hisz sztori van dögivel, bárki elmondhatja ezt is és az ellenkezőjét is. De hát ezért ír az ember? És nem azért, hogy bizonytalanságokon vergődjön által, és így legalább a saját lelkiismeretét megnyugtassa? Persze nem nyugtathatja meg, mert a bizonytalanságai megmaradnak. Nincs mérce, uram! Nincsenek normák. Megírja az ember a művet, jó esetben ki- vagy előadják, és akkor mi van? És megdicsérik, vagy meg sem dicsérik, ami tulajdonképpen egyremegy. Talán jobb is, ha nem dicsérik, mert akkor legalább a sikertelenségben társakra akad. Ha dicsérik, félsz, hogy zseni lesz, és ott nincs pardon, mert a zseni nálunk divatcikk, akinek kötelezően fel kell mázolni a cipőjére a nemzetközi piacok sarát. Esetleg szilvórium helyett történelmet kell lehelnie.” Az idézet nemcsak a fenti állítást igazolja, nemcsak a nyilvánvalóságon kesereg, hanem egy sor másvalamit is megvillant: rejtett gőgöt, ugyanabba a nyilvánvalóságba vetett mély hitet s egyben kételyt is íranta, földolhatóan antinómiát, sértődöttséget... De vegyünk egy másik idézetet, amelyik újfent igazoló jellegű, ám valamivel hangsúlyosabb benne a kételyre utaló kérdés: „Az urak állandó nehézségeket gördítenek a regényírás útjába. Abban már az elmúlt könyv alkotása során megegyeztünk, hogy az írói fantáziát sikeresen helyettesíti a valóság. De arra vonatkozóan nincs recept, hogy mit kell tenni, ha se valóságunk, se fantáziánk!” Más: „Mert egész életünkben van valami provinciális végletesség: csak istenben és ördögben tudunk gondolkodni.” És: „...semmi sincs az Ökörben, ami nem volt a Szerkesztő tudatában.” — amiből aztán láthatjuk, hogyan magasztosul a locke-i szenzualizmus: (Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu), Huszár Sándor-i szubjektívizmussá, amiből viszont az tűnik elő, hogyan győzi le kételyeit a szerző egyetlen megnyugtató mondattal. Ilyen idézeteket seregével emelhetünk volna ki bármelyik könyvből, ezek voltak viszont a legexplicitebbek, ezekből tűnik ki leginkább, hogyan igazolja Huszár a két regény eszmevilágának, regénykompozíciós elvének, világlátásának nála immár kitűnően bevált módszereit. Az író a dolgok nyilvánvalóságán kesereg, s ezért „nem tud írni”, tehát ezért „iratja” az Ökör törzsgárdájával ezt a kollektív regényt. Úgy véljük, ha rövid kommentárjainkból nem is, az idézetekből megnyugtatóan kiderül Huszár módszerének célravezető volta.

Tárgyalás

Mi az Ökör? Azt már tudjuk egy fülszövegből, hogy „exkluzív csehó”, ahol mindenki — a főhóst magát is beleértve — a főhös bánatát, megaláztatásait, apró elégtételeit stb. mondja el. Azt viszont csak a (két) könyv végigolvasása után tudjuk meg, hogy ennél sokkal több is: a Tarka Ökör maga az álló jelen, az Időnek az a különös területe, ahol érinti vagy metszi egymást múlt s a jövőbe vetett hit. Egyesek szerint ez a kocsoma az a kocsárd, ahol az idősíkokat váltják, ámde mindez Huszár jól sikerült csele csupán; ami az Ökörben történik, az az állomásfőnök trükkje: egyetlen dolog folyik itt (a snapszon kívül): az események lineáris cselekménykeretbe való foglalása; a váltás csak akkor következik be, amikor a Szerkesztő (a Direktor) belefárad mondókájába, s valaki beugrik helyette. Még inkább az idősíkváltás illúzióját kelti, hogy az amúgy egyenes vonalban haladó

sztorit pretericiókkal terhelik, vagy éppen szertelenül és esetlegesen előre- meg visszaugrálnak az időben) mesélők. Ez pedig egyáltalán nem az a valódi idősikváltás, amely az (időben) egymástól távolabb eső eseményszekvenciák közötti kauzalitás megteremtését célozza. Mégis van egy olyan föltételezésünk, miszerint a szerző csele valahol csak bevált: megteremtette az előbeszéd illúzióját, amire megint csak később térünk rá. Eleinte csak anyni történik, hogy a szerző bemutatja családfáját, rátér gyermekkorára, s annak eseményeit kettős szemszögből tárja elénk: egyrészt akkori emlékeit mondja gyermeki nyíltsággal, másrészt gyermeteg nyíltságot mosolyogja meg immár felnőtt tudatával. A kettős látásmódban csupán anyni a különbség, hogy — parafrázáljunk egy Huszár által is igen kedvelt műfajt — az egyik szemem sír, a másik is sír. Sőt, az Ökörben mindenki a Szerkesztő sanyari sorsán kesereg, kivéve olykor Balzsák úr pártos szellemét, aki itt amolyan „a fejedelem hivatalos ellenzéke”. Az Ökör-beli emlék-gyerek pedig a szemünk előtt cseperedik, fejlődik, izmosodik tudatilag és öntudatilag egyaránt. Átesik nyomoron, megaláztatáson, kisebbségi érzésen és egyéb proletárgyermek-betegségen, míg végül az Ökör tagsága előtt szerényen bejelentetheti: „a munkásosztály én vagyok!” De akkor már egyben ő a Nagy Redaktor is. Miközben bejön neki egy korábban idézett szentenciának a bizonyítása, hovatovább bennebb haladunk a főhős történelmébe, ahol kétféle embertípus létezik: a gonosz és megalázó világ s maga a főhős. (Lásd: „Mert egész életünkben van valami provinciális végtelenség: csak istenben és ördögben tudunk gondolkozni.”) A nyilvánvalóság nyúga tehát most már egy szélesebb skálán bizonyítható, az élménykört tágító elbeszélés folyamán egyre nyilvánvalóbbá és kifejtettebbé válik ez a tétel, s ez egyben az alaptétel helyességét is igazolja. Ahol annyira egyöntetű minden vélemény egy életútról, mint az Ökör tagságának körében, ott csakis a világ mit sem tartogató nyilvánvalóságán kesereghet főhős. Valóban: az Ökör világa megfosztotta a Redaktort attól, hogy véleményeket villódtasson össze, ha mégoly képletre leegyszerűsíthetőket is, mint Settembrini és Naphta szópárbajainak esetében. De attól még Huszár Sándor (két) regénye marad téziszregény — az a téziszregény, amelyik egyetlen tételt igazol a hit pajzsa mögül, oldalak százain át; nevezetesen, hogy a Redaktornak (a későbbi Dirinek) mindig mindenben igaza volt és van. A tételt Pityu úr, a „színművész” dúcolja alá a maga bátor és semmit el nem leplező módján, az igazsághoz hozzáadva a hős jellemének egy másik vonását is: „Az az igazság, urak — mondotta Pityu úr elgondolkozva —, hogy főnökünket megfertőzte az elhivatottság tudata. Nem volt hajlandó — úgymond — konspirálni. Nyílt sisakrostély! — ez volt az elve.” Mindezt aztán — harmadik személyben, de ugyancsak önmagáról — ellentmondást nem tűrően állítja a főhős is: „Éveken keresztül — minden buktató, bántás és kudarc ellenére — érezte, hogy ő törvény. Természetes vezetője egy embereeregnek. Soha ezt senki így ki nem mondta. Ezért volt igaz. A tudatokban volt benne, meg a tudatalattikban. A reflexekben. Meg a hitekben. Hittek benne. Ösztönösen. Hitetlenül. Akkor is, amikor eladták.” Ne higgyük, hogy ez a krisztusi tudat megmarad a regényben az egyszerű kijelentés szintjén. Ez is csak a minden dolgok, összefüggések nyilvánvalóságának következménye, s ha a főhős igazának nyilvánvalósága nem eléggé nyilvánvaló, akkor megtoldja egy megcáfolhatatlan nyilvánvalósággal: „Ezért ha a cselekvést nem biztosítja bizalom, akkor tulajdonképpen a cselekvés szabadsága válik kérdésessé. En azonban egy olyan szerencsés generáció tagja vagyok, amelyeknek nincs múltja, és felesküdni a jövőre esküdtött fel. Megítélésünk kritériuma sem lehet más, csakis a jövő. Ezért van az, hogy az akadályozó körülményekkel talán másoknál elszántabban szállunk szembe.” Ezek után pedig ugyan ki vonhatná kétségbe azt az ugyancsak főhős által felállított igazságot, hogy ő „természetes vezetője egy embereeregnek”? Idézeteket kellett bevetnünk annak érdekében, hogy a hős elhivatottságát minden kételyt kizáróan tudatosítsuk az olvasóban a továbbiak érdekében. Mert most már nem lehet kétséges, hogy a Nagy Redaktor, a későbbi még nagyobb Direktor nem öntelt akkor sem, ha mindvégig, valahányszor csak szólásra emelkedik: ítéletet hirdet, kinyilatkoztat, a beszélgetést lezárja, elhallgattat, nem tűr ellentmondást stb. Még inkább igazolja megokoló idézetünk jogosságát az, hogy elfogadjuk a jeles főhős szájából az alábbi apoftegákat és aforizmákat, amelyek szervesen épülnek be a regénykompozíció más, csak összefüggésekben emlegethető és csak a rész—egész viszonyból kimutatható igazságainak átfogó láncolatába. Szállóige gyanánt is idézhetők a következő alaptételek: „Korszerű csakis az igazság lehet”; „Feltámadás igenis van, mert valamennyien feltámadunk az utódainkban — feltéve ha vannak”; „Uraim! — szólalt meg ekkor a Szerkesztő. — Ne hülyéskedjék el a dolgot, mert a történelem nem az a vonat, amely várakozik, ha mi elkésünk”; „A giccs persze azért veszélyes, mert az ember elnyúlik ben-

ne, mint a disznó. És feladja önmagát. Felváltja magát sok hamis csillogású pillanatra.“ Stb.

Mint említettük, minden kerek, lezárt és megnyugtatóan nyilvánvaló ebben a (két) regényben, úgyhogy a főhősnek valóban van min keseregnie. Az összefüggések láncolata azonban nem ér véget a már idézettekkel, hanem egy szélesebb keretben is érvényesül. Említettük azt is, hogy az *Igy láttam a trapézról* elején van egy bájos történet: az ajándék-karácsonyával hazatérő gyerek-főhős egy másik gyerek útközben angyalnak nézi. Az ötlet nem heverhet parlagon, valóban, s mivel Huszár tudatosan szerkeszti egybe könyveit, ettől az angyalmotívumtól kezdve egész sor megváltó és angyali korszakok vezérlő keresztül főszereplőjét — aki időközben ugyancsak felnőt, megizmosodott —, hogy aztán történelmi korszakok viszontagságai után megpihenhessen az Ökörben. S jól gyanítottuk már a legelején, hogy az angyalság nem megy ki könnyen annak a fejből, aki azt már egyszer kipróbálta. Azon kívül, hogy a két regény egyetlen rondót alkot a szerző szándékának megvalósulása szerint, s a *Színház... végén* valami rezignáció vesz erőt a Dirin, újra kisemmizettnek és félreállítottnak kezdi érezni magát egy újabb történelmi korszakában (ámbátor más szempontból), egyszer csak eszébe jut az életútja legelején róla felöltő kép, mely eddig is ott fészkel a tudatalattijában. És akkor már mindenre megvan a gyógyír: az emlékek összefonódnak a jelennel, s a Szerkesztő máris ott röpdös a kocsmá állóidejében, bár éveit tekintve kissé élemedetten, lélekben azonban még mindig — azaz egész életén át — önmagával azonosként: „Igazuk van — vallotta be a Szerkesztő. — Engem a sorsom mindig odaállít valahová, cselekszem, mint akkor, azon a hóhullásos karácsonyon. És akkor jönnek egyesek és azt mondják: Ébredjen fel, mert horkol. Jönnek mások s azt mondják: Ne hülyítsük kérem a világot! Különben is, kitől kapott irodalmi hajtási engedélyt?“ Bár angyalsága főként a közéletre korlátozódik, nem hallgathatjuk el a bizonyítás kedvéért azt sem, hogy a magánéletben is volt angyal a főhős, hiszen nem lehet őt egyoldalúan bemutatni. Pironkodva ugyan, de azt is bevallja a regény során, hogy színigazgató korában egy, már az első virágzásán túl lévő, hamvadó bájú színésznővel is gyakorolta (volna) az angyalság nehéz mesterségét, csakhogy közben egy kicsit elaludt, mert sokkal mértéktelemből fogyasztotta a snapszot, mint jelenleg az Ökörben. Az egész (kevésbé) gáláns kalandból csupán egyetlen tanulság maradt az utókor számára: „Csak valami hamis nagylelkűség vihetett bele a kalandba. Mert a nagylelkűség nálam gyakori, folyvást meg akarom magammal ajándékozni a világot.“ A jórészt csődöt mondtott angyali szándék is szemléletesen igazolja Pityu úrnak az imént említett tanúságtételét a Direktor nyíltságáról: ha tudata nem is, de reflexei megóvták attól, hogy egy már tönkrement házasságban bár az egyik felet — nyilván a nőt — boldoggá tegye amúgy angyaligazából. Márpedig a mértéktelenül italos ember reflexei — mint azt magunk is jól tudjuk — igazán kitűnően működnek a házasságtörés elkerülésének szempontjából. Az angyali kör bezárul tehát, kétség itt egyetlen részletkérdést sem illet. Tanúsítják ezt az Ökör törzstagjai, akik néha egészen szigorú tárgyalást rögtönözve ítélik meg a főhős viselt dolgait, s ezen a kocsmái tárgyaláson mindenki a vádlott védőügyvédje, legfőképpen maga a vádlott. Amikor éppen nem az idősíkváltás illúzióját keltve lébecolnak a csehóban, vagy a kinosabb pillanatokat snapszöveteléssel vészeli át, belekötögnak az elbeszélés olykor megnyugtató lineáris menetébe, mindig csak azt teszik: a tárgyalóterem nyílt kapuit döngetik, s a Szerkesztőt ért igazságtalanságokat nyugtázzák kortynyi „döbbsé” csenddel. Ebből a nyilvánvaló egyöntetűségből következik aztán az írásunk elején említett „(majdnem)” fontossága, de nem abban az értelemben, ahogyan azt az Ökörben jelen lévőkhöz gondolták, amikor közös erővel címet adtak a regénynek. Mert a történetek színháznak is akkor lennének színházképesek a javából, ha egy másik vetületében is megvalósulna a kritika elején idézett alaptétel: az igazi dialógushelyzet. Erre célzott a zárójeles engedményben a szerző, s ha a színpadon a „dialógus-cselekvés” az üdvös, akkor a regényben valószínűleg a „cselekvés-” vagy inkább a „cselekmény-dialógus”. Ez azonban — mint az Ökör tagságának szövegeiből kiderül — nem valósult meg, a regény sztorijában, a cselekmények konfrontációiban nincs elég „dialektikus lüktetés”, s így a leírás megragad a *puszta leírás* szintjén, mint ahogy az idősíkváltásokat is csak a közbeszólások „jelzik”, nem éppen meggyőzően. A regénybeli (sztoribeli) cselekvések így válnak pötcselekvéssé, s a pötcselekvés így ad dinamikát... a látszatnak. Csak az a „(majdnem)” menthetné a helyzetet, amibe annyi minden beleferne az igazi konfliktushelyzetek kiélezésétől az igazi dialógushelyzeteken keresztül az igazi, több nézőpontból látható regénykompozícióig, ahol az életből kölcsönzött események látszólagos véletlenszerűségei szükségszerűségévé szerveződnének. Ahol e látszólagos véletlenszerűség tenné életszerűbbé az írást, amelynek nem kellene

(látszat)nyilvánvalóságban tengődni, s így szaporítania a szerző kétségeit. Am ha már ennyire nyilvánvaló minden Huszár Sándor számára, ilyen „elkeserítően nyilvánvaló”, még akkor is volna egy megoldás: bevetni a nyilvánvaló dolgokat a különösség fényébe vonó esszéstílust. Ami persze nem zárja ki a humoros-gunyos hozzáállás lehetőségét...

Befejezés

Igen: a humor mint göröcsoldó Huszár Sándor regényében, amely valóban olyan korszakot ölel föl, amelyiket csak „oldott állapotban” lehet adagolni a mai olvasónak, annyira komor, tényanyagát tekintve. Azt a korszakot, melyben a főhős annyi megpróbáltatáson ment át, s azt a korszakot is, amelyben a megpróbáltatások bizony olykor mondva csináltaknak hatnak, legalábbis olyan mértékben, ahogyan azt nekünk Huszár elmondja. Érti az író is: valamivel oldani kell a tömény igazságtalanság érzetét — elnéző mosollyal, kocsmai humorral... De hol van az a kocsmá manapság (az Ökrön kívül), ahol a színészt akár több tucatszor is „színművésznek” lehet nevezni, ahol egy ördögien gonosz rendezőt végig le lehet „Segszpirezni”, ahol „kártyázás esete forog fenn”, s a kiszólásokban „egy neves atomtudós” úgy véli jobbá tenni a világot és a stílust, ha vérebek helyett verebekkel, ágyúk helyett az agyukkal, sértések helyett sertésekkel örvendeztetik meg egymást az emberek, miután valaki „ebből a szempontból a fejét is megvakarta”. Jelen sorok írójának nagylegény korában bizony sokkal több pofon járt volna ki effélékért a kültelken, mint amennyit az író írásában fölemlít, s amelyeket a főhős még csak nem is beköpeseiért kapott. Rejtő Jenő alias P. Howard pedig igencsak nyűgölködik sírjában, amikor utókora olyasmiket olvas, hogy „szürkületajt” — amit abban az időben nyolc óra körül tartottak —. Meg Köntös-Szabó is kiloccsantaná a sörét „Májerni”, ha ezzel jönne be oda valaki: „Ilyen tirádával érkezett meg a Szerkesztő abba a háborús időbe és a kocsmába, s mit sem törődve a történelmi hűséggel, nevezetesen, hogy az elsötétítés későbbi keletű, arcán, szemében bánat feketélt.” És rossz emlékezetű nekrológot idéz föl bennünk Einstein úrnak ama „tréfája”, hogy: „A családom, hiszen tudják, véletlenül betévedt egy sziléziai krematóriumba.” S bizony jócskán lejárt az ilyen „érzékletességek” ideje: „A hatás leírhatatlan volt, a csend pedig olyan terjedelmű, hogy közben sokaknak lejárt a személyazonossági igazolványa.” Ez a humor bizony olyan, mint Piszkos Fred közismert mosolya: ha földerült arcán, csak akkor látszott, milyen rokonszenvesen tud ő komor lenni. A regényekben megszámlálhatatlan utalás esik a *János vitéz* című daljáték, operettek és magyarnóták közszájon forgó igazságaira, amelyek kivénhedt bonvivánok műmosolyából elővillanó hamisfogsorát idézi föl bennünk; no meg akad egy-két alapvicc is, ami annyira megtetszett a szerzőnek, hogy érdemesnek találta a regénybe foglalni. Erre mondják egy másik alapviccben, hogy százhuszonhárom, s már röhög is a társaság, még ha ez a Hochgesellschaft nem is az olvasóközönségből verbuválódik össze ama viccben. Ez a fajta humor megint csak a nyilvánvalóság Huszárt annyira elkeserítő tényezőit szaporítja, immár a stílus szintjén. Színház e két regényben az egész világ, bizony, minden „(majdnem)” nélkül, csakhogy a pingált kulisszák előtt nem valósul meg az igazi dialógus, az a valódi élet pedig, amelyből valódi cselekmény lehetne kölcsönözni két regény számára, szétázik a cselekmények kisajátításában, privát jellegében, s az ősszkep felaprózik atomnyi partikularitások esetlegességére. Hiába a képlet és a módszer, ha a valóság úgy, ahogy van (s nem amilyennek a szerző önkényesen elfogadtatni akarja), nem fér belé. A regények olvastán az a képzetünk támad, hogy az Ökörben megidézett helyszínek — a két regény helyszínei — egyazon helyiség egyetlen lengőajtóval szétválasztott két szárnya. Az igazságtudatától megreszegült főhős pedig olykor erre vagy arra kirúgja ezt az ajtót, s beleereszti a tölténytárat azokba, akik nem fedezték föl angyalságát akkor, amikor ennek az angyalságnak az elismerésére legnagyobb szüksége lett volna. És tele a csehó hullákkal, akik önnönmaguk gonoszságának vagy ostobaságának áldozatai, míg csak egyetlen igaz ember marad a helyszínen, s dicsőség ugyan van körülötte, de ezt éppen a „leleplezett” áldozatok tanúsíthatnák csupán igazából. Igen, van dicsőség, sőt megdicsőülés, csak éppen élet nincs már körülötte. Így lesz minden a legtökéletesebben nyilvánvaló és élettelen. Most aztán van is min keseregnie Főhősnek.

Utóirat

Olvassuk a *Színház (majdnem) az egész világ* József Attila-mottója alatt: „A regény hősei kitaláltak, minden hasonlóság élő személyekkel a véletlen játéka.” Kételety csupán csak az előző regény fűlszövegének egy szava támaszt bennünk: (ön)-életregény. Am lelkiismeretesen végiggondolva a regényalakok és az egyes ismert személyiségek közötti esetleges összefüggéseket, végül is becületlenek meg kell nyugtatnunk a szerzőt, hogy az olvasás után elvetettük ama gyanúkat, miszerint Katona Sándor nagy Redaktorban Horváth Andorra ismerhet bárki, a Rektorban (volt Rektorban) a festő Nagy Istvánra, Segszpir alakjában a Közél-Keletre nem távozott Adám Ottóra, valamint a Fejedelem sem az író Kovács György. Hölgyek nevét pedig még a gyanú kizárásának okából, tévesen sem említjük. (A kegyelet-teli kritikus)

Utó-utóirat, avagy a kritikus nosztalgiája

Egyesek szemében bírálatom talán túlzottan méltánytalannak tűnhetik Huszár Sándorral, az *íróval* szemben. Es itt előre kell bocsátanom, hogy e kritika — mint általában minden írásom — nem az embert igyekszik kurtítani, s nem az író *általában* óhajtja érdemeiből kiforgatni. Nem mint íróegyéniséget utasítja el. Csupán csak azt az alapattitűdöt teszi vizsgálat tárgyává, amelyik végső soron rányomja bélyegét még a művek stílusára is. Kétség nem férhet hozzá, hogy jelen kritikában csupán e két utóbbi könyvről esik szó anélkül, hogy e sorok írója az általánosítás sokak által igen boldogságosnak tartott bűnében kívánna lubickolni. Mert mindezek után még egy vallomással azért tartozom az olvasónak és az írónak egyaránt. Espedig azzal, hogy magam a romániai magyar irodalommal annak idején éppen Bálint Tibor és Huszár Sándor révén ismerkedtem meg, s bizony jóideig azért irigykedtem fentnevezettekre, mert azt a környezetet írták le a kezdet lendületével, amelybe abban az időben számomra is bepillantás nyújtott, s amely környezet minél pontosabb és árnyaltabb leírásának vágya a mai napig megkísért. Mint említettem, a város és nagyon gyakran az élet permére szorult embe-kekről, környezetükről először Huszár Sándor vallott hitelesen és árnyaltan, nem saját személyét állítva elbeszéléseinek középpontjába, hanem egy társadalmi réteget hozott emberközelbe — szerintem azok számára is, akiknek vajmi kevés közül volt ehhez a társadalmi kategóriához. Azt a réteget, amelyik jelen sorok írója szerint a mai napig a legszínesebb s olykor igen bonyolult típusokat, lelkialkatokat szolgáltatathatja a prózának. Egy — talán kissé sántító — hasonlattal élve: sokkal érdekesebbek a bárokban pipiskedő vagy unatkozó alkalmi vendégeknél vagy „fűstfűvő napszámoknál” a talponálló törzsvendégei. Valahogy „életesebbek”. Ezért fordultam akkoriban magam is fokozottabb érdeklődéssel Huszár elbeszélései felé, mert az élet peremvidékére szorulókat nem egysíkúan mutatta be nekünk, s azóta is maradandó az a couleur locale, amelyet Huszár azokban az elbeszéléseiben olvasóinak fölvezetett, s amely mintegy visszadereng az *Igy láttam a trapézról* némelyik fejezetében is. És évek távolából sem feledhetjük el Máriskót, az építőtelen dolgozó cigánylányt, s azt a fordulatot, amikor hosszú idő elteltével a szerző találkozik egykori munkatársnőjével; annak a fordulatnak a hangulatát, amelyet az elmúlt vagy inkább megváltozott idő hoz kettejük viszonyában. Vagy akár az *Esős délutánok a Tarka Ókörben* című, e trilógiának is fölfogható sorozat néhány igazán jól sikerült elbeszélését, amelyeket annak idején e sorok írója minden akkori kifogása ellenére is figyelemreméltó teljesítményként tartott számon. Frissek, élményszerűek és élménytadók voltak Huszár Sándornak ezek a régebbi elbeszélései, s az élet permére szorultakról nem szélsőséges beállításban értekezett, azaz nem is értekezett, csupán leírt, „ábrázolt”, ami végül is minden igazi prózai mű elsődleges feladata kellene hogy legyen. Nem tartott előadást olvasójának a jellem vagy a lélek „mibenlétéről”, hanem minden kiderült — a próza természetéből adódóan — a párbeszédekből és a szereplők szinte kommentár nélküli cselekedeteiből. Hisz a próza ott kezdődik, hogy a fölmutatott tények nem szükségesik a kívülről való beavatkozást, a magyarázatot, s elégségesen indokolják saját (meg)létüket, s igazolják önmagukat.

Nosztalgia? Igen. Bennem mindeddig így élt Huszár Sándor, a prózaíró. Kifogásaimat is azért ejtettem meg, mert reménykedem: e két, itt elemzett könyv csupán csak kitérő Huszár Sándor írói pályáján. Mentsége? Székely Jánostól halottam egyszer: „Hál' istennek, a jó író nem sikerületlenebb, hanem legsikerültebb munkái után ítéli meg!” Így van, jól van ez így. Várunk tehát, s eközben azt mondjuk például, hogy: Marika-vegni...

Mózes Attila

Hogyan tájékozódjunk a szakirodalomban?

1978-ban új sorozattal örvendeztette meg olvasóit a Kriterion Könyvkiadó. A *Kriterion Kiskalauz* (KKK) kötetinek* egy része valamely hobbi vagy más effajta tevékenység (hegymászás, barlangászás, bélyeggyűjtés, fényképezés) kedvelőinek nyújt tájékoztatást. Szélesebb réteghez szól a *Játékos nyelvtan, játékos helyesírás*, a *Kis magyar nyelvtankönyv*, a *Barangolás a képzőművészetekben* vagy az *információ nyomában*. Érdeklődési körömhöz ez utóbbi áll közelebb. Fülöp Géza könyve a szakirodalom-kutatásban kalauzoz el, és igen hasznos, különösen a problémával most ismerkedő fiatalok számára.

A tudomány fejlődésének legsajátosabb vonása a folyamatosság, a gyarapodó jelleg. Manapság, a tudományos-műszaki forradalom korában már senki sem vonhatja ki magát a tanulás és továbbképzés kötelessége alól, legyen az eszteregályos vagy mérnök, ápolónő vagy orvos. Nem elég ismernünk az előző generációk munkáját, szükségünk van a kortársaink tegnapi eredményeire is. A tudomány és az információ kapcsolatának nagyon is korszerű kérdésével részletesen foglalkozik a szerző egy korábban megjelent könyvében (*Ember és információ*. Korunk Könyvek sorozat. Kriterion Könyvkiadó. Buk., 1973).

Napjaink információözhónében az otthoni könyvespolc — legyen akár milyen gazdag is — nem tudja kielégíteni a megnövekedett igényeket. Szükség van a közönyvtárakra. Ott sincs azonban az embernek könnyű dolga, mivel a szakirodalom olyan mértékben árasztja el, hogy számba sem tudja venni. Naponta 1300 könyv jelenik meg szerte a világon. A tudományos-műszaki folyóiratok száma eléri a negyven-ötvenezret. A szakirodalom évi növekedése 5,5 százalék. Nagy szükség van tehát az olyan eligazító munkákra, mint Fülöp Géza könyve, amely ebben az információáradatban való tájékozódásunkat alapozza meg.

Az első részben a szerző ismerteti a szakirodalom megjelenési formáit és ezek rendeltetését. Primer dokumentumnak tekint minden olyan művet (szakkönyv, folyóirat, disszertáció, kutatási jelentés,

szabadalmi leírás, kongresszusi kiadvány stb.), amely ismereteket közöl.

A legjelentősebb — és leghagyományosabb — dokumentum a szakkönyv. Ez lehet kézikönyv, amely egy-egy tudományág ismeretanyagát rendszerezi, monográfia, amely egy adott tudományos kérdést tüzetesen elemez, tankönyv, amely oktatási célra készül. Általános műveltséget nyújtanak az ismeretterjesztő művek, az enciklopédiák, lexikonok, zsebkönyvek pedig az emberi tudás egészét vagy valamelyik szakterületét ismertetik. A könyvek a hosszú nyomdai átfutás miatt nem tudnak minden esetben lépést tartani a tudomány és a technika gyors fejlődésével. Ezért hasznosak a folyóiratok. Az egyre inkább szakosodó folyóiratokból megtudhatjuk, milyen irányban fejlődik a tudomány vagy a technika, ezen vagy azon a szakterületen milyen újabb eredmények születnek.

„A szekunder dokumentumok az elsődleges dokumentumok analitikus-szintetikus feldolgozásának eredményei, s céljuk az olvasó, felhasználó eligazítása a szakirodalom rengetegében” — írja Fülöp Géza. Legfontosabbnak a bibliográfiákat és a referáló lapokat tartja. A továbbiakban a szekunder dokumentumok osztályozásával foglalkozik, s rámutat arra, hogyan veheti hasznukat az, aki valamilyen kiadványt keres a könyvtárban. Részletesen ismerteti az Egyetemes Tizedes Osztályozást (ETO), amely az emberi tudás egészét tíz osztályra, ezután mindegyiket tíz alsóosztályra tagolja (folytatva a tízes felosztást, a tagolás tetszés szerint szűkíthető); majd rátér arra, hogy az osztályozás történhet tárgyszavakkal is, ún. tezauszok segítségével. A tezausz olyan ellenőrzött szótár, amely feltünteti a szavak fogalmi kapcsolatait. Első része a felvett kifejezéseket tartalmazza ábécésorrendben; ezek alatt megadják a velük kapcsolatban lévő többi kifejezést. Második része a címszavakat szakterületenként csoportosítja. A tezauszok végén megtalálható az összes felvett kifejezés betűrendes listája.

A könyvtárról szóló fejezetet tartom a leghasznosabbnak. Jómagammak is nagy segítséget nyújtott a könyvtári eligazításban. Ismerteti a könyvtárak tájékoztatási eszközeit, s mindenki számára érthetően magyarázza el a betűrendes és a szakkatalógusok használatát.

Napjaink erősen szakosodott információözhónében a feltárás, a kezelés a ha-

* 1978: Wild Ferenc—Szaniszló József: Hegymászók könyve; Erős László: Bélyeggyűjtők könyve; Kelemen Attila: Madaraskönyv; Szabó Kálmán: Játékos nyelvtan, játékos helyesírás; 1979: Fülöp Géza: Az információ nyomában; Egri László: Barlangások könyve; Nagy Pál: Barangolás a képzőművészetekben; Zoltán Mihály: Fényképezők könyve. 1980: Aros Károly: Sportjátékok könyve; Nagy Kálmán: Kis magyar nyelvtankönyv

gyományos módszerekkel nehézkesse vált. A lyukkártyás és a mikrofilmes visszakereső rendszerek már bizonyos automatizáltságot jelentenek. A lyukkártyás rendszerek igen jól alkalmazhatók kisebb intézményeknél, házi, sőt egyéni dokumentációs „központok” kialakítására is. Az automatizálás legmagasabb fokát azonban az elektronikus számítógépek alkalmazása jelenti. „Korunk titokzatos csodája két dolgot tud: rengeteg adatot tud elraktározni, s elemi matematikai vagy logikai műveleteket tud elvégezni ezekkel az adatokkal, igaz, hihetetlenül gyorsan, pontosan és fáradhatatlanul — írja Fülöp Géza már említett, hasonló témájú könyvében, amelyben részletesen foglalkozik a számítógépek könyvtári alkalmazásával: használhatók információtárolásra és -visszakeresésre, indexek összeállítására, refe-

rátumok és tájékoztató kiadványok készítésére stb.

Befejezőképpen a szerző gyakorlati tanácsokat ad a helyes szakirodalomkutatáshoz, ismerteti módszertanát. Könyvéhez hasznos függelék csatol: megtaláljuk benne a hazai könyvtárakban fellelhető legfontosabb lexikonok, enciklopédiák, referáló lapok, kurrens szakbibliográfiák jegyzékét és az egyetemes tizedes osztályozás főtblázatainak rövid kivonatát. Végül az utóirat a szerzőnek azt a reményét fejezi ki, hogy „munkája nem volt hiábavaló, s a szakemberek — esetleg könyvtárosok és dokumentalisták is — haszonnal forgathatják majd ezt a kis kalauzt”. Szerintem még több is sikerült neki: könyvét a jövő szakemberei forgatják a legszorgalmasabban.

Szabó Loránd

Nyelvi, nyelvtani „kalauzok”

A Kriterion Könyvkiadó kis gyakorlati kézikönyvei sorában Szabó Kálmán 1978-ban megjelent *Játékos nyelvtan, játékos helyesírás* című kötete után nagyon időszerű volt egy komolyabb, de azért elég népszerű nyelvtan kiadása. Nagy Kálmán *Kis magyar nyelvtankönyve, a Kriterion Kiskalauz* sorozat egyik újabb darabja pótolja ezt a hiányt.

Szabó Kálmán könyve igyekszik megkönnyíteni a magyar nyelvtan és helyesírás tanulását, illetve inkább tanítást, hisz elsősorban tanítóknak, tanároknak szól (ők használhatják leginkább *kézikönyvül* a tanórák szórakoztatóvá tétele céljára). A szerző nagyon sok versidézetet, népdalt, közmondást, szólast iktat be nyelvi játékaiba. Ez a módszer a diákoknak nemcsak a nyelvérzékét, nyelvtani és helyesírási tudását teszi próbára és fejleszti, hanem általános irodalmi műveltségüket is.

A könyv didaktikai erényei között kell említeni, hogy sok benne az olyan gyakorlat, amely megmozgatja a diákok fantáziáját, s arra kényszeríti őket, hogy *peremszókészletüket* is használják (ilyen jellegűek például azok, amelyekben egy-egy hosszabb szó betűinek kombinálásával újabb értelmes szavakat kell alkotni). Használat közben azonban ajánlatos mellőzni a kötet sokszor humor nélküli, erőltetett vicceit, valamint egyes nyakatekert gyakorlatokat; egy perccig sem szabad megfeledkezni arról, még

a szerzővel együtt sem, hogy a *Játékos nyelvtan, játékos helyesírás* elsősorban oktatási célokat szolgál.

Nagy Kálmán kötete, a *Kis magyar nyelvtankönyv* valóban az, aminek szerzője szánta: népszerű nyelvtan. Összefoglalja mindazt, amit anyanyelvünk-ről minden középiskolát végzett embernek tudnia kellene, eredetétől kezdve az olyan „apró” dolgokig, mint az írásjelek. A könyvnek itt és most külön jelentőséget ad az, hogy szerzője elsősorban a *nyelvhelyességre* (pontosabban: a helyes magyar nyelvhasználatra) helyezi a hangsúlyt.

Tapasztalatból tudom, diáktársaim és a magam környezetét figyelve, hogy ma már nagyon kevesen beszélnek hibátlanul anyanyelvünket. Különösen elterjedt a nemzetközi és az idegen szavak használata olyankor is, amikor ez könnyen elkerülhető. Kortűnet — és kortűnet! — az is, hogy hadarunk, s ezért nem ejtjük tisztán, helyesen a szavakat, nem különböztetjük meg eléggé a hosszú és rövid magánhangzókat, illetve massahangzókat. Nagy Kálmán legtöbbet épp ezzel a jelenséggel foglalkozik, s minden esetben kiemeli a helyesírás és az ejtés közötti különbségeket. Nemcsak hangtani vétségeinket igyekszik javítani: felhívja figyelmünket a tárgyias és tárgyatlan igék, a hasonló alakú szavak stb. használatának sok finomságára. Int a nehézkesség kiküszöbölésének fontosságára, a világosság és szemléle-

tesség követelményére — s a felsorolást még folytathatnám. Nem céloim azonban e könyv ismertetése, csak hasznosságát akarom példázni az elmondottakkal.

Nagy Kálmán könyve meggyőződésem szerint elérte célját: helyesen beszélni és írni tanítja olvasóit, megismerteti őket a nyelvtan alapfogalmaival. Ez a könyv mindenkinek szól (ezért is in-

dokolt a megjelentetése éppen a népszerű Kriterion Kiskalauzok sorozatban); azok számára aztán, akik a benne érintett kérdésekkel alaposabban akarnak foglalkozni, más munkák is rendelkezésére állnak, mint például Balogh Dezső—Gálffy Mózes—J. Nagy Mária: *A mai magyar nyelv kézikönyve* (Buk., 1971) vagy Szilágyi N. Sándor tavaly megjelent tankönyve.

Baróti Judit

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

ALMANAH TRIBUNA '81

Milyen jelentőséget tulajdonít annak, hogy vidéken él; vajon a fővárosban más „irodalmi“ sors jutott volna osztályrészül? Érzi-e, hogy ott, ahol lakik, él, az őn városában jelentős kultúraterjesztő, -fejlesztő szerepe van? Hogyan viszonyul ahhoz az elítélthez, miszerint a vidéken élő író helyzete „kötelezően alacsonyabb rendű“, mint a fővárosban élő kollégájé; úgy gondolja, hogy az emberi lét mai, tegnapi és mindenkori kérdései földrajzi helytől függően más és más súllyal tevődnek fel? Mit kíván önmagának? Erre a négy kérdésre kért választ a Kolozsváron megjelenő *Tribuna* szerkesztősége több mint hatvan, vidéken élő írótól. Olyan többé-kevésbé ismert próza- és drámaírók, költők és kritikusok vannak, akik kilométerekben kifejezve távol élnek az irodalmi-kulturális folyóiratok szerkesztőségeitől, a könyvkiadóktól, az írói társaságoktól, színházaktól, egyetemektől, könyvtáraktól, vagyis mindattól, amiről azt tartjuk, hogy segíti, „indukálja“ a művész alkotótevékenységét. (Kimaradtak a iași-i, temesvári, craiovai, marosvásárhelyi, kolozsvári írók.) Mi az, ami a válaszokból leszűrhető? Egy egészséges lokálpatriotizmus; bizakodás abban, hogy a jó alkotások előbb-utóbb nyomdafestékhez jutnak; elvszerű dialógus szükségessége a vidéken és a fővárosban élő írók-kritikusok között; és nem utolsósorban a nagyobb közlési lehetőség igénye. Elutasítják az alacsonyabbrendűség „vádját“; a provinciában élés még nem jelent provincializmust — vallják mindannyian, ezt hazai és világirodalmi példákkal is bizonyítják. Jelentős műveket lehet alkotni a legeldugottabb faluban is; a tehetség a döntő. De ugyanakkor merészen (vagyis őszintén) vallanak a nehézségekről; alkotótevékenységükhöz kevés biztatást-segítséget kapnak nemcsak a helyi szervektől, az írószövetségtől is; a személyi kapcsolatok hiánya miatt a folyóiratok, kiadók szerkesztői sokáig „fektetik“ a vidékről érkező kéziratokat, s azok elbírálása sem mindig elítélmentes; jelentős kulturális-művészi hagyományokkal rendelkező városokban (Arad, Ploiești) nincs rendszeresen megjelenő irodalmi folyóirat; sok a társadalmi elfoglaltság, kevés az alkotásra fordítható szabad idő.

Az ankét résztvevői műveikkel bizonyítják, hogy részt vállalnak korunk színes és változatos valóságának művészi ábrázolásából. Az *Almanahot* világirodalmi anyag, eredeti irodalomtörténeti közlések, rövid, humoros karcok, csattanós anekdoták, szellemes epigrammák teszik még inkább olvasmányossá. (*Cluj-Napoca, 1981.*)

K. M.